

Badania społeczne w praktyce

EARL BABBIE

Przełożyli

WITOLD BETKIEWICZ

MARTA BUCHOLC

PRZEMYSŁAW GADOMSKI

JACEK HAMAN

AGNIESZKA JASIEWICZ-BETKIEWICZ

AGNIESZKA KŁOSKOWSKA-DUDZIŃSKA

MICHAŁ KOWALSKI

MAJA MOZGA

Redakcji naukowej dokonała oraz przekład przejrzała

AGNIESZKA KŁOSKOWSKA-DUDZIŃSKA

WYDAWNICTWO NAUKOWE PWN
WARSZAWA 2005

Spis treści

- Wprowadzenie 3
- Podziękowania 9
- Przegląd holograficzny 11

Część 1

Wprowadzenie do badań 25

1 Działalność badawcza człowieka a nauka 27

- Wprowadzenie 28
- W poszukiwaniu rzeczywistości 29
  - Zwykła działalność badawcza człowieka 29
  - Tradycja 30
  - Autorytet 31
  - Błędy w badaniach oraz jak ich uniknąć 31
  - Co rzeczywiście jest rzeczywiste? 33
- Podstawy nauk społecznych 36
  - Teoria zamiast filozofii czy wiary 36
  - Prawidłowości społeczne 37
  - Zbiorowości zamiast jednostek 39
  - Język zmiennych 40
- Trochę dialektyki badań społecznych 45
  - Wyjaśnianie idiograficzne i nomotetyczne 45
  - Teoria indukcyjna i dedukcyjna 46
  - Dane jakościowe i ilościowe 48
- Etyka w badaniach społecznych 50
  - Dobrowolne uczestnictwo 50
  - Nie krzywdzić badanych 50

Główne zagadnienia 51

Kluczowe pojęcia 52

Pytania i ćwiczenia 52

Dodatkowe lektury 52

Socjologiczna strona w sieci 52

Infotrac College Edition 53

2 Paradygmaty, teoria i badania społeczne 54

- Wprowadzenie 55
- Kilka paradygmatów nauk społecznych 56
  - Makroteoria i mikroteoria 57
  - Wczesny pozytywizm 57
  - Darwinizm społeczny 58
  - Paradygmat konfliktu 59
  - Symboliczny interakcjonizm 60
  - Etnometodologia 60
  - Funkcjonalizm strukturalny 61
  - Paradygmaty feministyczne 62
  - Racjonalna obiektywność raz jeszcze 63
- Elementy teorii społecznej 66
- Powrót do dwóch systemów logicznych 67
  - Tradycyjny model nauki 67
  - Rozumowanie dedukcyjne i indukcyjne – zilustrowane na przykładzie 70
  - Kontrast ujęty graficznie 73
- Budowa teorii dedukcyjnej 75
  - Zaczynamy 75
  - Tworzenie własnej teorii 75
  - Przykład teorii dedukcyjnej: sprawiedliwość dystrybucyjna 76
- Budowa teorii indukcyjnej 78
  - Przykład teorii indukcyjnej: dlaczego ludzie palą marihuanę? 78
- Związki między teorią a badaniami 79

Główne zagadnienia 81

Kluczowe pojęcia 82

Pytania i ćwiczenia 82

Dodatkowe lektury 82

Socjologiczna strona w sieci 83

Infotrac College Edition 83

3 Pojęcie przyczynowości w badaniach społecznych 84

- Wprowadzenie 85
- Determinizm a nauki społeczne 85

VI Spis treści

- Przyczynowość w naukach przyrodniczych 85
Znajdowanie przyczyn w naukach społecznych 85
Nie ma powodu bez powodu 86
Determinizm we właściwych proporcjach 87
Przyczynowość w idiograficznych i nomotetycznych modelach wyjaśniania 88
Kryteria przyczynowości 91
Przyczyny konieczne i wystarczające 96
Błędy w rozumowaniu na temat związków przyczynowych 97
    Prowincjonalizm 98
    Pochopne wnioski 99
    Wątpliwa przyczyna 99
    Przemilczane dowody 99
    Fałszywy dylemat 99
Połączenie pomiaru z ustalaniem związków 100
    Praktyczne problemy przy pomiarze zmiennych i ustalaniu związków między nimi 100
    Przykład pomiaru i związku między zmiennymi 102
- Główne zagadnienia 103
Kluczowe pojęcia 103
Pytania i ćwiczenia 103
Dodatkowe lektury 104
Socjologiczna strona w sieci 104
Infotrac College Edition 105
- Część 2**
- Struktura procesu badawczego** 107
- 4 Plan badań** 109
Wprowadzenie 110
Trzy cele badań 110
    Eksploracja 111
    Opis 112
    Wyjaśnianie 113
Jednostki analizy 113
    Jednostki indywidualne 115
    Grupy 115
    Organizacje 118
    Wytwory społeczne 118
    Przegląd jednostek analizy 119
    Błędne wnioskowanie o jednostkach analizy: błąd ekologiczny oraz redukcjonizm 119
Wymiar czasowy 121
    Badania przekrojowe 121
    Badania dynamiczne 122
    Badania zbliżone do dynamicznych 125
    Przykłady strategii badawczych 127
Jak zaplanować projekt badawczy 127
- Zaczynamy 129
    Konceptualizacja 130
    Wybór metody badawczej 130
    Operacjonalizacja 131
    Populacja i dobór próby 131
    Obserwacje 132
    Przetwarzanie danych 132
    Analiza 132
    Zastosowanie 132
    Przegląd procesu planowania badań 133
Oferta badawcza 134
    Elementy oferty badawczej 134
- Główne zagadnienia 135
Kluczowe pojęcia 136
Pytania i ćwiczenia 136
Dodatkowe lektury 137
Socjologiczna strona w sieci 138
Infotrac College Edition 138
- 5 Konceptualizacja, operacjonalizacja i pomiar** 139
Wprowadzenie 140
Mierzenie wszystkiego, co istnieje 140
    Konceptje, pojęcia i rzeczywistość 141
    Pojęcia jako konstrukty 142
Konceptualizacja 144
    Wskaźniki i wymiary 144
    Wzajemna wymienialność wskaźników 145
    Definicje realne, nominalne i operacyjne 146
    Tworzenie ładu pojęciowego 147
    Przykład konceptualizacji: pojęcie anomii 148
Definicje w badaniach opisowych i wyjaśniających 151
Wybory dokonywane w procesie operacjonalizacji 153
    Zakres zmienności 153
    Zmienność między skrajnościami 154
    Uwaga na temat wymiarów 155
    Definiowanie zmiennych i wartości 155
    Poziomy pomiaru 156
    Implikacje poziomów pomiaru 159
    Wskaźniki proste i złożone 160
    Kilka przykładów możliwych wyborów w procesie operacjonalizacji 161
    Operacjonalizacja trwa 162
Kryteria jakości pomiaru 162
    Precyzja i poprawność 162
    Rzetelność 163
    Trafność 166
    Kto decyduje, co jest trafne? 167
    Napięcie między rzetelnością a trafnością 168
- Główne zagadnienia 169
Kluczowe pojęcia 169

Pytania i ćwiczenia 170
Dodatkowe lektury 170
Socjologiczna strona w sieci 170
Infotrac College Edition 171

6 Indeksy, skale i typologie 172

Wprowadzenie 173
 Indeksy a skale 173
 Budowa indeksu 176
   Dobór pytań 176
   Badanie zależności empirycznych 177
   Punktacja indeksu 183
   Braki danych 184
   Walidacja indeksu 186
   Status kobiety: przykład procesu tworzenia indeksu 189
 Budowa skali 190
   Skala dystansu społecznego Bogardusa 190
   Skala Thurstone'a 191
   Skala Likerta 191
   Dyferencjał semantyczny 192
   Skala Guttmana 193
 Typologie 196

Główne zagadnienia 197

Kluczowe pojęcia 198

Pytania i ćwiczenia 198

Dodatkowe lektury 199

Socjologiczna strona w sieci 199

Infotrac College Edition 199

7 Logika doboru próby 200

Wprowadzenie 201
 Krótka historia doboru próby 202
   Prezydent Alf Landon 202
   Prezydent Thomas E. Dewey 203
   Dwa typy doboru próby 204
 Próby nieprobabilistyczne 204
   Dobór oparty na dostępności badanych 204
   Dobór celowy lub arbitralny 205
   Metoda kuli śnieżnej 205
   Dobór kwotowy 206
   Wybór informatorów 207
 Teoria i logika doboru losowego 208
   Świadome i nieświadome obciążenie próby 209
   Reprezentatywność i prawdopodobieństwo wyboru 210
   Losowanie 212
   Rachunek prawdopodobieństwa, rozkład z prób i szacowanie błędu z próby 212
 Populacje i operaty losowania 220
   Przeгляд populacji i operatorów losowania 223

Schematy losowania 223
   Prosty dobór losowy 224
   Dobór systematyczny 225
   Dobór warstwowy 227
   Ukryty podział na warstwy w doborze systematycznym 229
   Przykład: dobór próby studentów uniwersytetu 229
 Dobór próby wielostopniowy grupowy 230
   Schematy doboru wielostopniowego a błąd z próby 231
   Warstwowanie w wielostopniowej próbie grupowej 234
   Dobór proporcjonalny 234
   Dobór nieproporcjonalny i ważenie 236
   Przykład: dobór próby kobiet chodzących do kościoła 237
 Podsumowanie probabilistycznego doboru próby 239

Główne zagadnienia 239

Kluczowe pojęcia 240

Pytania i ćwiczenia 241

Dodatkowe lektury 241

Socjologiczna strona w sieci 241

Infotrac College Edition 241

Część 3

Typy obserwacji 243

8 Eksperyment 245

Wprowadzenie 246
 Tematy odpowiednie dla eksperymentu 246
 Eksperyment klasyczny 247
   Zmienne niezależne i zależne 247
   Pretest i posttest 247
   Grupy eksperymentalne i kontrolne 248
   Eksperyment podwójnie ślepy 249
 Dobór uczestników 250
   Dobór losowy 250
   Randomizacja 251
   Dobieranie grup przez dopasowanie 251
   Dobieranie grup przez dopasowanie czy randomizacja? 252
 Odmiany schematów eksperymentalnych 253
   Preeksperymentalne schematy badawcze 253
   Trafność w badaniach eksperymentalnych 255
 Przykłady eksperymentów 259
 Eksperymenty „naturalne” 262
 Mocne i słabe strony metody eksperymentalnej 264
Główne zagadnienia 265
Kluczowe pojęcia 265

VIII Spis treści

Pytania i ćwiczenia 265

Dodatkowe lektury 266

Socjologiczna strona w sieci 266

Infotrac College Edition 266

9 Badania sondażowe 267

Wprowadzenie 268

Tematy odpowiednie dla badań sondażowych 268

Wskazówki do zadawania pytań 270

Wybierz właściwą formę pytania 270

Spraw, by pytania były jasne 271

Unikaj podwójnych pytań 271

Respondenci muszą być w stanie udzielić odpowiedzi 273

Respondenci muszą chcieć odpowiadać 273

Pytania powinny być adekwatne 274

Najlepsze są krótkie pytania 274

Unikaj form przeczących 274

Unikaj obciążonych pytań i pojęć 275

Budowa kwestionariusza 276

Ogólny format kwestionariusza 276

Formaty odpowiedzi 276

Pytania warunkowe 277

Pytania tabelaryczne 279

Kolejność pytań w kwestionariuszu 279

instrukcje do kwestionariusza 280

Pilotaż kwestionariusza 281

Całościowy przykład 282

Kwestionariusz do samodzielnego wypełniania 282

Dystrybucja pocztowa i zwroty 285

Monitorowanie zwrotów 286

Listy przypominające 286

Wystarczający poziom zwrotów 287

Opis przypadku 288

Kwestionariusz wypełniany przez ankietera 290

Rola ankietera w badaniach sondażowych 290

Ogólne zasady pracy ankieterskiej 291

Koordinacja i kontrola 293

Sondaże telefoniczne 295

Wywiad telefoniczny wspomagany komputerowo (CATI) 297

Nowe technologie a badania sondażowe 298

Porównanie różnych metod badań sondażowych 300

Mocne i słabe strony badań sondażowych 301

Analiza wtórna 303

Główne zagadnienia 304

Kluczowe pojęcia 305

Pytania i ćwiczenia 305

Dodatkowe lektury 306

Socjologiczna strona w sieci 307

Infotrac College Edition 307

10 Jakościowe badania terenowe 308

Wprowadzenie 309

Tematy odpowiednie dla badań terenowych 309

Rzeczy, które należy brać pod uwagę w jakościowych badaniach terenowych 312

Różne role obserwatora 312

Stosunek do badanych 314

Niektóre paradygmaty jakościowych badań terenowych 316

Naturalizm 316

Etnometodologia 317

Teoria ugruntowana 318

Studium przypadku i metoda rozszerzonych przypadków 320

Etnografia instytucjonalna 322

Badania uczestniczące 323

Prowadzenie jakościowych badań terenowych 325

Przygotowanie do pracy w terenie 325

Wywiady jakościowe 327

Grupy fokusowe 330

Rejestrowanie obserwacji 331

Mocne i słabe strony jakościowych badań terenowych 334

Trafność 334

Rzetelność 335

Etyka badawcza w jakościowych badaniach terenowych 336

Główne zagadnienia 336

Kluczowe pojęcia 337

Pytania i ćwiczenia 337

Dodatkowe lektury 338

Socjologiczna strona w sieci 339

Infotrac College Edition 339

11 Badania niereaktywne 340

Wprowadzenie 341

Analiza treści 342

Tematy odpowiednie dla analizy treści 342

Dobór próby w analizie treści 343

Kodowanie w analizie treści 347

Przykład analizy treści 351

Mocne i słabe strony analizy treści 352

Analiza istniejących danych statystycznych 353

Badania nad samobójstwami Durkheima 353

Jednostki analizy 355

Problem trafności 356

Problem rzetelności 356

Źródła istniejących danych statystycznych 358

Analizy historyczno-porównawcze 360

Przykłady analiz historyczno-porównawczych 360

Źródła danych historyczno-porównawczych 363

Techniki analityczne 364

Główne zagadnienia 367

Kluczowe pojęcia 367

Pytania i ćwiczenia 367

Dodatkowe lektury 368

Socjologiczna strona w sieci 368

Infotrac College Edition 368

12 Badania ewaluacyjne 369

Wprowadzenie 370

Tematy odpowiednie dla badań ewaluacyjnych 371

Sformułowanie problemu: zagadnienia związane z pomiarem 372

Określenie wyników 373

Mierzenie tła eksperymentu 374

Określenie interwencji 375

Określenie populacji 375

Nowe mierniki a mierniki już istniejące 375

Operacjonalizacja sukcesu lub porażki 376

Typy schematów badań ewaluacyjnych 377

Schematy eksperymentalne 377

Schematy quasi-eksperymentalne 378

Ewaluacja jakościowa 383

Kontekst społeczny 383

Problemy logistyczne 383

Niektóre zagadnienia etyczne 385

Wykorzystanie wyników badań 387

Badania wskaźników społecznych 391

Kara śmierci i odstraszenie 392

Symulacja komputerowa 393

Główne zagadnienia 394

Kluczowe pojęcia 394

Pytania i ćwiczenia 395

Dodatkowe lektury 395

Socjologiczna strona w sieci 395

Infotrac College Edition 396

Część 4

Analiza danych 397

13 Analiza danych jakościowych 399

Wprowadzenie 400

Powiązanie teorii z analizą 400

Odkrywanie prawidłowości 400

Metoda teorii ugruntowanej 402

Semiotyka 403

Analiza konwersacyjna 405

Przetwarzanie danych jakościowych 406

Kodowanie 406

Zapisywanie notatek 411

Tworzenie mapy pojęciowej 412

Programy komputerowe dla danych jakościowych 412

Księga Kapłańska widziana oczami programu

NUD*IST 414

Sandrine Zerbib: zrozumieć kobietę reżysera 417

Główne zagadnienia 422

Kluczowe pojęcia 422

Pytania i ćwiczenia 422

Dodatkowe lektury 423

Socjologiczna strona w sieci 423

Infotrac College Edition 423

14 Kwantyfikacja danych 424

Wprowadzenie 425

Komputery w badaniach społecznych 425

Kodowanie 428

Tworzenie kategorii kodowych 429

Budowa książki kodowej 431

Sposoby kodowania i wprowadzania danych 432

Arkusze kodowe 432

Kodowanie brzegowe 433

Bezpośrednie wprowadzanie danych 433

Wprowadzanie danych przez ankierów 433

Kodowanie na karty do skanera optycznego 433

Bezpośrednie użycie kart do skanera optycznego 434

Powiązanie z programem do analizy danych 434

Czyszczenie danych 434

Czyszczenie dotyczące dopuszczalnych kodów 434

Czyszczenie logiczne 435

Główne zagadnienia 435

Kluczowe pojęcia 436

Pytania i ćwiczenia 436

Dodatkowe lektury 437

Socjologiczna strona w sieci 437

Infotrac College Edition 437

15 Podstawy analizy ilościowej 438

Wprowadzenie 439

Analiza jednozmiennowa 439

Rozkład wartości 439

Tendencja centralna 441

Rozproszenie 443

Zmienne ciągłe i dyskretne 444

Szczegółowość a czytelność 445

Porównywanie podgrup 445

Łączenie kategorii odpowiedzi 446

Sposoby postępowania z kategorią „nie wiem” 447

Opisy liczbowe w badaniach jakościowych 448

Analiza dwuzmiennowa 449

Procentowanie w tabeli 450

X Spis treści

Tworzenie i odczytywanie tabel
dwuzmiennej 453
Wprowadzenie do analizy wielozmiennej 454
Główne zagadnienia 456
Kluczowe pojęcia 457
Pytania i ćwiczenia 457
Dodatkowe lektury 457
Socjologiczna strona w sieci 458
Infotrac College Edition 458

16 Model analizy rozbudowanej 459

Wprowadzenie 460
Początki modelu analizy rozbudowanej 460
Paradygmat analizy rozbudowanej 465
    Replikacja 466
    Eksplanacja 466
    Interpretacja 470
    Specyfikacja 470
    Doskonalenie paradygmatu 471
Analiza rozbudowana i stawianie hipotez *post factum* 474

Główne zagadnienia 475

Kluczowe pojęcia 476

Pytania i ćwiczenia 476

Dodatkowe lektury 476

Socjologiczna strona w sieci 477

Infotrac College Edition 477

17 Statystyka w naukach społecznych 478

Wprowadzenie 479
Niebezpieczeństwo sukcesów matematycznych 479
Statystyka opisowa 480
    Redukcja danych 481
    Miary siły związku 481
    Analiza regresji 486
Inne techniki wielozmienne 491
    Analiza ścieżkowa 491
    Analiza szeregów czasowych 492
    Analiza czynnikowa 494
Wnioskowanie statystyczne 497
    Wnioskowanie jednozmienne 497
    Testy istotności statystycznej 498
    Logika istotności statystycznej 499
    Test chi-kwadrat 503

Główne zagadnienia 508

Kluczowe pojęcia 509

Pytania i ćwiczenia 509

Dodatkowe lektury 509

Socjologiczna strona w sieci 509

Infotrac College Edition 510

Część 5

Społeczny kontekst badań 511

18 Etyka i polityka w badaniach społecznych 513

Wprowadzenie 514
Zagadnienia etyczne w badaniach społecznych 515
    Dobrowolne uczestnictwo 515
    Nie krzywdzić badanych 516
    Anonimowość i poufność 518
    Oszukiwanie badanych 520
    Analiza i prezentacja wyników 521
    Instytucjonalne organa kontrolne 523
    Kodeksy etyki zawodowej 523
Dwie kontrowersje etyczne 523
    Kłopoty w kafejce 525
    Obserwacja posłuszeństwa 526
Polityczne aspekty badań społecznych 527
    Obiektywność a ideologia 528
    Polityka przez małe „p” 531
    Polityka we właściwych proporcjach 532

Główne zagadnienia 533

Kluczowe pojęcia 534

Pytania i ćwiczenia 534

Dodatkowe lektury 536

Socjologiczna strona w sieci 536

Infotrac College Edition 536

19 Zastosowania badań społecznych 537

Wprowadzenie 538
Teoria – zbieranie danych – analiza 538
Wykorzystanie umiejętności badawczych na codzień 539
Poradnik konsumenta badań społecznych 541
    Plan badań 541
    Pomiar 542
    Dobór próby 542
    Eksperyment 543
    Badania sondażowe 543
    Badania terenowe 544
    Analiza istniejących danych statystycznych 544
    Badania ewaluacyjne 544
    Analiza danych 545
    Raportowanie 545
Zakończenie 545

Socjologiczna strona w sieci 546

Infotrac College Edition 546

Załączniki 547

- A** Jak korzystać z biblioteki 548
- B** Badania społeczne w cyberprzestrzeni 554
- C** Raport z badań 563
- D** Kwestionariusz struktury gospodarstwa domowego z badania GSS 570
- E** Liczby losowe 580
- F** Rozkład χ^2 -kwadrat 582
- G** Powierzchnie pod krzywą normalną 683

- H** Szacunkowy błąd z próby 584
- I** Podręcznik SPSS 585
- J** Dwadzieścia pytań, które dziennikarz powinien zadać, zapoznając się z wynikami sondażu opinii 616

Słowniczek 623

Bibliografia 634

Bibliografia uzupełniająca 643

Indeks osób 649

Indeks rzeczowy 653